

Ulica Karaimska w Haliczu

Choć dziś mieszkają tu tylko dwie przedstawicielki halickiej społeczności, wciąż jeszcze stoją domy należące niegdyś do Karaimów.

Na kartach historii książęcego grodu Halicza, obecnie miasta w obwodzie iwano-frankowskim, zapisała się również społeczność karaimska. Dawny Halicz znajdował się 5 kilometrów na południe od dzisiejszego, na brzegu rzeki Łukwy (dopływu Dniestru), w miejscu, gdzie obecnie się znajduje wieś Kryłos. Pierwsza wzmianka o nim pojawia się w Latopisie Ipatijewskim z 1140 r. Rok później (wg innych danych w 1144 r.) Halicz staje się stolicą księstwa halickiego, a od 1199 r. – halicko-wołyńskiego i jednym z największych ośrodków miejskich Rusi Kijowskiej¹. W późniejszych wiekach wiodły tu życie różne społeczności, Ukraińcy, Żydzi, Rosjanie, Białorusini, Polacy i inni. Byli wśród nich także Karaimi, którzy po upadku w XI wieku Kaganatu Chazarskiego zachowali swoją tożsamość i zamieszkiwali w rejonie Kyrk Jer w pobliżu Bachczysaraju. W 1246 r. część z nich przeniosła się z Krymu na ziemię halicką. W ten sposób karaimizm pojawił się na terenach zachodniej Ukrainy. Wspólnoty etniczno-wyznaniowe krymskich Karaimów istniały w Haliczu, Lwowie, Łucku i w innych miejscowościach².

Pierwszy zachowany dokument dotyczący halickiej wspólnoty karaimskiej pochodzi z roku 1578. Wtedy właśnie król Stefan Batory potwierdził przywilej lokacyjny Karaimów halickich i zagwarantował im zachowanie dawnych praw i przywilejów (mieli prawo do wolnego handlu na równi z innymi mieszkańcami miasta)³.

Tradycja karaimska podaje, iż Karaimi osiedlili się w Haliczu jeszcze w połowie XIII stulecia (w 1246 r.). Świadczył o tym zapis w starej księdze, która spłonęła podczas pożaru w 1830 r. Kopię zapisu zrobił w 1813 r. dla metropolity halicko-lwowskiego Angelowicza hazzan Abraham Leonowicz (1776–1851). Zapis ten głosił, że według warunków umowy, którą zawarli między sobą Batu-chan i książę halicki Daniel, sto karaimskich rodzin, które zamieszkiwały na

Krymie, przeniosło się do Halicza, by prowadzić handel pomiędzy Wschodem a księstwem Daniela. Halicycy Karaimi w ciągu stuleci utrzymywali dość ożywione kontakty ekonomiczne i kulturalne z Karaimami krymskimi.

Karaimi osiedlili się w centrum miasta, w pobliżu Rynku. Ulica Karaimska ma bardzo dogodną lokalizację: ciągnie się wzdłuż prawego brzegu Dniestru od głównego placu miasta (obecnie noszącego miano Placu Rizdva – Narodzenia Pańskiego). Można z tego wysnuć wniosek, iż Karaimi odgrywali znaczącą rolę w środowisku miejskim Halicza⁴.

Bardziej szczegółowe zapisy zaczęły się pojawiać od początku XVIII stulecia. Lustracja królewskiej z 1747 r. wspomina o ulicy Karaimskiej, przy której mieszkało wówczas 19 rodzin karaimskich; jeden Karaim, niejaki Nuchin, zajmował się garncarstwem⁵.

W Haliczu żyło przeważnie nie więcej niż 200–300 Karaimów. O ulicy Karaimskiej w Haliczu na łamach czasopisma „Myśl Karaimska” tak w roku 1924 pisał Zarach Zarachowicz: „Karaimowie w Haliczu w swej przewadze ześrodkowani byli na tzw. ulicy Karaimskiej, ciągnącej się wzdłuż rzeki Dniestru, począwszy od mostu żelaznego, prowadzącego przez tę rzekę. Jest to pierwsza ulica, którą przyjezdny, idąc z dworca kolejowego do miasta, zobaczyć musi. Niedawne to jeszcze czasy, kiedy to ulica Karaimska była naprawdę tylko karaimska i w ogóle wszystko, co się znajdowało na ulicy karaimskiej, było karaimskim. (...) można było usłyszeć przeważnie tylko język karaimski, nawoływania karaimskie, ulica także swą czystością, schludnością i bielą swych domów odróżniała się znacząco już na pierwszy rzut oka od innych ulic miasta, a zwłaszcza od sąsiednich, słowem poznać można było, że jest tu inny świat”⁶.

Kronikarka halickiej społeczności, Janina Eszwowicz córka Leona (Jana Lwiwna) podawała, że w 1913 r. na ulicy Karaimskiej

Fot. Nadia Wasilczuk

W domu pod numerem 25 mieszkała Janina Eszwowicz (1930–2003), córka Leona, z inicjatywy której powstało Muzeum Karaimskiej Historii i Kultury w Haliczu.

Fot. Mariona Abkowitz

Dom Zaracha Zarachowicza pod numerem 17. Za nim widoczny nowy budynek wzniesiony na miejscu zburzonego domu hazzana Marka Leonowicza.

wybuchł pożar, który zniszczył większą część budynków⁷. Spłonął dach i wnętrze kienesy. W 1914 r. wybuchła I wojna światowa i wszyscy karaimscy mężczyźni zostali zmobilizowani. Miasto zostało zajęte przez armię rosyjską. Po jej wycofaniu się zapanowała cholera, na którą zmarło 17 członków gminy. Gdy Halicz stał się ponownie areną działań wojennych, Karaimi, podobnie jak pozostała ludność cywilna, musieli na rozkaz władz wojskowych ewakuować się z miasta. Opuszczone domy zostały ograbione przez żołnierzy austriackich, rozebrane dla pozyskania materiału budowlanego i na opał. Ocalał tylko jeden stary dom i całkowicie splądrowana kienesa. Po wojnie wszyscy zmobilizowani członkowie społeczności wrócili do domu – żaden z nich nie zginął. W latach 1919–1920 wybuchła jednak epidemia tyfusu, której ofiarą padło siedem osób⁸.

W okresie międzywojennym nastąpił znaczny rozwój życia społecznego i kulturalnego halickich Karaimów. W 1934 r. podjęto uchwałę o budowie domu gminnego. Stał się on miejscem, gdzie organizowano różnego rodzaju imprezy kulturalne. W 1939 r. społeczność karaimska w Haliczu liczyła 122 osoby należące do 30 rodzin. Czternaście rodzin mieszkało przy ulicy Karaimskiej, osiem w innych rejonach miasta oraz osiem we wsi Załukiew⁹.

W 1940 r. zmarł ostatni przedwojenny halicki hazzan, Marek Leonowicz (1934–1940)¹⁰. Po jego śmierci nabożeństwa w kienesie odprawiał szamasz Mojżesz Szulimowicz (1882–1974). Dzięki niemu podczas późniejszej rozbiórki budynku udało się zachować ołtarz i przedmioty kultu. Na początku lat 60. XX w., by zapobiec zamknięciu kienesy, przyjeżdżał do Halicza trocki ułtu-hazzan Szymon Firkowicz.

Jednakże mimo wysiłków Karaimów kienesa została zamknięta, a w 1985 r. ostatecznie zburzona.

Ulica Karaimska była ośrodkiem religijnego, kulturalnego i społecznego życia gminy. Tutaj znajdowały się ich domy, a także centrum życia duchowego: kienesa oraz dom gminny. Za czasów sowieckich ulica Karaimska nosiła nazwę Szczorsa. Dawne miano odzyskała wraz ze zdobyciem przez Ukrainę niepodległości.

W Haliczu do dziś zachowało się 11 budynków karaimskich z końca XIX – początku XX w. Posiadają one tradycyjne dla zabudowy małomiasteczkowej cechy architektoniczne, typowe dla okresu, w którym je wzniesiono¹¹. Nieistniejąca już kienesa znajdowała się w środkowej części ulicy. Drewniana konstrukcja, zbudowana w XVI stuleciu, całkowicie spłonęła podczas pożaru w 1830 r. Karaimi pod przywództwem hazzana Abrahama Leonowicza wzniesli nową, murowaną kienesę. Była to budowla na planie kwadratu, z klasycystycznymi dekoracjami na ścianach. Z każdej strony, oprócz ściany tylnej, znajdowały się umieszczone w górnej części półokrągło wykończone okna. Główna fasada zwieńczona była dekoracyjnym frontonem, którego gładki kontur upiększały ozdobne wazony na kwadratowych podstawach. Na frontonie umieszczone były płaskorzeźby przedstawiające tarcze Dawida na tle arabesek¹².

Na początku XX stulecia w Haliczu mieszkało 167 Karaimów. W 2002 roku było ich tu siedmioro: Sabina Zajączkowska (z domu Ickowicz), Ada Zarachowicz, Amalia Durniewa (Zarachowicz), Ludmiła Szuhurowa (Eszwowicz), Janina Eszwowicz córka Leona, Janina Eszwowicz córka Józefa oraz Szymon Mortkowicz¹³. W 2012 r. zostały jedynie dwie osoby – Ada Zarachowicz i Ludmiła Szuhurowa (Eszwowicz).

Z zapisów Natalii Jurczenko, badaczki dziejów halickiej społeczności, możemy dowiedzieć się, w których budynkach przy ulicy Karaimskiej zamieszkiwali w XX wieku Karaimi¹⁴.

Po lewej stronie ulicy do rodzin karaimskich należały budynki numer 5, 7, 9, 17, 25, 29, 31 oraz 33:

— dom pod numerem 5 należał do Zachariasza Nowachowicza, który sprzedał go lekarzowi, Włodzimierzowi Mulkiwiczowi. Budynek częściowo spłonął, został odnowiony.

Zachariasz Nowachowicz (1883–1960), prawnik z zawodu, prowadził własną praktykę adwokacką. Był działaczem społecznym, członkiem komitetów redakcyjnych „Karaj Awazy” i „Myśli

Karaimskiej”. Jego żona, Sabina z domu Samuelowicz (1885–1960), nauczycielka, zajmowała się działalnością kulturalno-społeczną, była prezeską Koła Pań Karaimskich. Małżeństwo Nowachowiczów świadczyło znaczną pomoc finansową na rzecz wspólnoty¹⁵.

— Dom pod numerem 7 należał do rodziny Szulimowiczów. Wzniósł go Józef Szulimowicz (1867–1912), który następnie sprzedał go na początku drugiej dekady XX w.

— Dom pod numerem 9 – dom Samuela Samuelowicza.

— Dom pod numerem 17 – dom Zaracha Zarachowicza (zbudowany w 1920 roku).

Zarach Zarachowicz (1890–1952) – karaimski działacz społeczny, członek zarządu gminy karaimskiej. Przed II wojną światową pracował jako sekretarz sądu. Był współpracownikiem czasopism „Karaj Awazy”, „Myśl Karaimska”. Obecnie w domu tym mieszka Ada Zarachowicz (ur. 1921), córka Zaracha i Janiny z Szulimowiczów (1901–1884).

— Dom pod numerem 25 został wzniesiony przez Leona Eszwowicza około 1920 r. Poprzedni, stary, drewniany budynek został rozebrany na budowę umocnień w czasie I wojny światowej. W domu tym mieszkała córka Leona, Janina Eszwowicz (1930–2003), przewodnicząca halickiej wspólnoty. Pracowała jako finansistka w banku. Jej rodzice to Leon (1875–1953), majster budowlany i Helena z Eszwowiczów (1894–1970).

— Dom pod numerem 29 został zbudowany po pożarze w 1913 r. Mieszkał w nim z rodziną Józef Eszwowicz (1891–1968). Dziś mieszka w nim jego córka, Ludmiła Szuhurowa (Amalia Eszwowicz, ur. 1925).

— Dom pod numerem 31 również spłonął podczas pożaru. Należał do Izaka-Szymona Szulimowicza (1875–1957), syna Eszwy i Salomei.

— Dom pod numerem 33 – w domu tym mieszkał Jakub Leonowicz, który w początkach XX wieku wyjechał do Łucka, gdzie był hazzanem.

Po prawej stronie ulicy Karaimskiej:

— W domu pod numerem 8 mieszkał Izak Szulimowicz (budynek spłonął podczas pamiętnego pożaru, odbudowany).

Obecnie przy ulicy Karaimskiej znajduje się 26 domów, z czego 9 to domy karaimskie. W dwóch z nich nadal mieszkają Karaimi.

Choć dom przy Placu Rizdva pod numerem 33 nie jest położony przy ulicy Karaimskiej, nie sposób go pominąć. Mieszkała tu rodzina Abrahamowiczów, Nowach i Sabina (Binia) oraz ich córki: Janina Kozulina (1930–1993),

lekarka w halickim szpitalu rejonowym oraz Anna Charczenko (1921–1996), pracownik stacji sanitarnej w Haliczu. Wnuczka Abrahamowiczów, Nina Maksymiwna Kozulina (1959–1997) studiowała w Instytucie Finansowym w Tarnopolu. Obecnie w tym budynku mieści się Muzeum Karaimskiej Historii i Kultury.

Dzieje halickich Karaimów nie zostały po dzień dzisiejszy zbadane przez naukowców. Podstawowe badania nad przeszłością halickich Karaimów Halicza zapoczątkował Iwan Jurczenko, przygotowując pracę pt. „Cmentarz karaimski w pobliżu Halicza. Katalog nagrobków”¹⁶ i zakładając z pomocą Janiny Lwiwny Eszwowicz, przywódczyni halickiej społeczności karaimskiej, Muzeum Karaimskiej Historii i Kultury. Obowiązek kontynuowania tych prac spoczywa na dzisiejszych badaczach. Dzieje i bogate dziedzictwo karaimskiej społeczności Halicza są przyszłością Muzeum Karaimskiej Historii i Kultury miasta Halicza. Na ulicy Karaimskiej także dziś, jak i za czasów panowania Daniela Halickiego, tętni życie pełne nadziei, dobra, szczęścia, przeżyć, wspomnień i wiary.

Kysmet bołsa – jeżeli los pozwoli – kultura i historia halickich Karaimów nie zniknie dzięki dobrej woli tych, w których rękach ona dziś spoczywa.

Nadia Wasilczuk
Młodszy pracownik naukowy
Muzeum Karaimskiej Historii i Kultury
Narodowego Rezerwatu „Dawny Halicz

Z ukraińskiego przełożył Andrij Żywaczewskij.

Przypisy

¹ Довідник з історії України. Red. I. Pidkowa, R. Szust, t. I, Kijów 1993, <http://history.franko.lviv.ua/lg.htm>

² Історія релігії в Україні. Red. A. Kolodnyj, P. Jarockyj, Kijów 1999.

³ J. Eszwowicz, N. Jurczenko, I. Jurczenko, *З історії громади. Галицькі караїми*, „Дністорва Хвиля”, nr 38 (151), 17 września 1998, s. 7.

⁴ W. Diduch, Галич. Фотоальбом, Національний заповідник «Давній Галич», Lwów 2005, s. 68.

⁵ W. Graboweckij, Нарис історії Галича з найдавніших часів до початку XX ст., Halicz 1997, s. 202.

⁶ Z. Zarachowicz, *Listy z Halicza*, „Myśl Karaimska”, z. 1, 1924, s. 26.

⁷ J. Eszwowicz, *Галицька караїмська громада в XX ст.*, [w:] *Караїми Галича: історія та культура. Матеріали міжнародної конференції, Національний заповідник «Давній Галич»*, Lwów-Halicz 2002, s. 4.

⁸ Tamże, s. 4.

⁹ Tamże, s. 6.

¹⁰ Tamże, s. 8.

¹¹ W. Diduch, *Галич Фотоальбом*, op. cit., s. 69.

¹² Tamże, s. 69.

¹³ J. Eszwowicz, *Галицька караїмська громада...*, op. cit., s. 7.

¹⁴ Informacje o domach i ich mieszkańcach spisała w 2001 r. Natalia Jurczenko na podstawie relacji Janiny Eszwowicz c. Leona. Informacji biograficznych o Zachariaszu Nowachowiczu, Sabinie Nowachowiczowej, Zarachu Zarachowiczu udzieliła Switłana Kukuła.

¹⁵ J. Eszwowicz, N. Jurczenko, I. Jurczenko, *З історії громади...*, op. cit., s. 7.

¹⁶ I. Jurczenko, O. Kefeli, N. Jurczenko, O. Berewowskij, *Караїмське кладобище біля Галича. Каталог надмогильних пам'ятоків*, Lwów-Halicz 2002.

Karaimskie domy w Haliczu

Widok ogólny ulicy Karaimskiej

Dawny dom Szulimowiczów pod numerem 7

Karaimska 8 - dom Izaka Szulimowicza

Dom numer 9 należał do Samuelowiczów

Numer 29 - dom Józefa Eszwowicza

Ribbi Jakub Leonowicz mieszkał pod numerem 33